

szükségszerű átváltozása, a mesemondás lassú elhanyaglásának néhány kérdése, *Nagy Olga* ezt az ellentétet még nem teljesen oldotta fel! A legjobban tetszett viszont az a néhány egyénnek tűnő eredménye, amellyel előbbre vitte eddigi tudásunkat, például a mesévé formálódó, mese előtti műfajokra vonatkozólag megállapítja, hogy motívumok füzéréből állanak, melyeket bárhol el lehet szakítani, míg a mese kerekded egészébe szerkesztett alkotás (144—147. old.). Hasonlót állapítottak meg a ritmuson alapuló, ütemismétlő és az architektonikus, visszatérő szerkezetű népdalokról is. Jó érzékkel mutat rá, hogy a hagyományos motívumokat is sorakoztathatják hagyománytalan rendbe és fordítva (176); pontosítja az epizódok vándorlását, a típusok keveredését is (160—171); szerinte a mese egész szerkezete egyszerűbb ott, ahol ismétlést várnak, és bonyolultabb, ahol mindig újat akarnak hallani (177), ez különben *Nagy Olga* szerint minden másra is érvényes szabályszerűség.

Nagy Olga eredményei azonban nemcsak szűkebb tudományszakunkat, hanem minden más rokon tudományt is érintik, mert egy ősrégi, nemzetközi műfaj váltásának, világképe ki- és átalakulásának főbb vonásait ragadja meg, választ tud adni továbbá olyan nehéz kérdésekre is, mint például miért passzív a mítoszhoz, miért hősies, merész és aktív a mesének a hőse, és miért fordul ez a korlátlan hit az ellenkezőjére a tréfás történetekben? A mese vágyvilágot fejezett ki, benne más idő-, térkategoróriák érvényesültek, a mesehős pedig olyan típus, aki közössége legjobb tulajdonságait egyesíti magában és új törvényt hoz: megtanítja küzdeni és bízni az embereket; legyőzi a múlt és jelen félelmeit, és egy szebb (vágy-)világot teremt. Keserves történelmi-társadalmi tapasztalatok vezetnek a tréfás mesék játékos, kételkedő és olykor eléggé drasztikus műfajának kialakulásához, majd az újabb korokban az egész mesemondás elhanyaglásához. Feltámad azonban egy más, modernebb műfaj, így *Nagy Olga* is jelzi a viccnek fokozatos térhódítását.

Szerzőnk azon kevesek közé tartozik, aki idővel nemhogy csökkentené amúgy is magas hőfokon izzó teljesítményét, hanem azt még fokozni is képes, és nem is ismétli — esetleg más-más megfogalmazásban sem — korábbi önmagát: már elért eredményeit, hanem figyelve, tanulva, tanítva újat is tud mondani. Az íróasztal sem vonzza el az élettől, hiszen könyvében már benne van a jelen is, ugyanakkor visszafelé évezredekert száguld át, mint a mesébéli táltosok.

Nagy Olga rátalált a táltos törvényére: megismertette velünk a népmese igazi lényegét. Tudjuk, még sokat tanulhatunk tőle! (*Kritérium*, 1978.)

KATONA IMRE

Martinkó András: Teremtő idők

Szokatlan hűség jellemzi életpályáját; már Eötvös-kollégistaként eljegyezte magát a múlt század közepének nagy magyar irodalmi korszakával. A szabadságharc bukása utáni „elveszett nemzedék”-ről és az önkényuralom évtizedének magyar irodalmáról szakdolgozott mesteréhez, Horváth Jánoshoz, Kemény Zsigmondról írta doktori disszertációját. S ha az életpálya viszontagságai (egy évtized vidéki tanárkodás, egy másik évtized a nyelvtudomány és a nyelvoktatás szolgálatában) látszatra messze kilendítették tudományos pályájának kezdeti érdeklődési körétől, az utóbbi két évtizedben az MTA Irodalomtudományi Intézetének munkatársaként, majd már nyugdíjasan is, visszatérhetett eredeti szenvedélyéhez. S ha a mostoha körülmények azt meg is akadályozták, hogy könyvszekrényünkben egy teljes polcot töltsenek be

a Martinkó-kötetek, hasznuk is mutatkozik: őt sosem fenyegette a filológusi szakbarbárság veszélye.

Legnagyobb előnye pályatársaival szemben nyelvészeti tájékozottsága. Az irodalmi stilisztikának egyik legjobb ismerője, aki nemzedéktársaitól szokatlan nyitottsággal és szellemi rugalmassággal fogadja be máig is a modern nyelvtudományi irányzatok felől érkező termékenyítő impulzusokat. De ahogy a szemiotika terminológiájával csínján bánik, s használat esetén is azonnal és többnyire szerencsésen „lefordítja”, néhány szóban megmagyarázza, milyen értelemben és összefüggésben használítja, ugyanúgy jár el módszereivel is: aláveti őket az irodalomtörténeti jelenségek vizsgálatára kialakított komplex módszereinek. S e módszerbeli komplexitásban éppúgy helyet kap a romanista, de az európai germán nyelvek irodalmában is széles körű ismeretekkel rendelkező Martinkó komparatista igénye, mint a vizsgált korok és saját kora művészettörténeti és -elméleti, történetiszemléleti, filozófiai és természettudományos eredményeinek figyelemmel kísérése és szükség esetén mozgósítása.

Utóbbi évtizedeiben elsősorban mint lelkiismeretes és termékeny Vörösmarty- és Petőfi-filológust tartotta számon a szakma, akitől a divatos műelemzési és szoros szövegértelmezési eljárásmodok hívei is sokat tanulhattak. Különösen szótörténeti ismeretei bizonyultak megtermékenyítőnek: a múlt század első felének sok klasszikus verse kapott általa egy-egy szövegrészében a ma embere számára újszerű, de a maga korában csak úgy érthető megvilágítást. A 70-es évek nagy irodalmi évfordulójának sorozata (Petőfi, Csokonai, Vörösmarty, Madách, Berzsenyi) viszont Martinkó új arcának kibontakozásához járult hozzá. E könyv tanulmányainak szerzője nemcsak az irodalmi stilisztika jeles tudósának, de franciásan jó és világos stilisztának is bizonyult, s a több mint évtizedes tanári működés hozadéka is lehet, hogy ilyen színvonalas és mégis közérthető irodalomnépszerűsítésre képes.

A kötet néhány írása az igényes filológiai tevékenység továbbfolytatása, különösen Vörösmarty-tanulmányai, Berzsenyi-megemlékezésének pedig egy versértelmezésen keresztül kibontott jellemzés útját választotta. Legtöbb írása azonban az évfordulós népszerűsítésnek szokatlan útjára lép, amikor szerzőjük a kerek évfordulókhöz ért, megemlékezésre méltó nagy írókkal és költőkkel kapcsolatban felveti az izgalmas kérdést: mi életművük világirodalmi státusa? Ez a kérdés nemcsak a határainkon kívüli potenciális olvasót érinti, hanem a művelt, de átlagos irodalmi érdeklődésű és nem speciálisan irodalmilag elkötelezett hazai olvasót is. Irodalomoktatásunk jövőjével foglalkozó tudósainkat egyre több vitára készíti: lehet-e egyáltalán irodalomtörténetet oktatni alap- és középfokú iskolarendszerünkben, vagy az esztétikai értékek befogadására irányuló irodalomolvasásra van szükség? Ez utóbbi esetén csak olyan művek számíthatnak örök értékeknek, számontartásra méltóaknak saját irodalmunkból is, melyeknek a világirodalmi státusuk is magától értetődő, vagyis minimális filológiai és történeti magyarázatra szoruló, bármely kor és hely embersége számára reveláló erejű alkotások. Irodalomszemléletünk, de irodalomoktatásunk és -népszerűsítésünk számára is elevenbe vágó aktualitású tehát a kérdésköltezés. A válasz pedig rendkívül egyéni. A tanulmányok minden sora tanúskodik ugyan az író alapos filológiai ismereteiről a tárgyalt életművekre vonatkozó szakirodalomban, s lépten-nyomon érződik bizonyos ingadozás az értékelésben, amikor a tudós irodalomtörténész is megteszi a maga megjegyzéseit, a tárgyalt kor jelenségeihez is viszonyítva és ily módon az adott írók és művek történeti, korhoz kötött értékeire is figyelmeztetve, mégis alapvető megközelítési módja, ha úgy tetszik, világirodalmi szempontú, ha úgy tetszik, a sub specie aeternitatis jegyében történő értékelés. Ebben persze meglehetősen nagy szerepe van mai tudományunk szempontjai érvényesítésének, de a tárgyalt írók működése óta eltelt több mint évszázadnyi idő elég nagy távlatot biztosít, s a korhoz kötött jelenségek elavulásával nyújt a mai kor emberének egy kis örökkévalóságnyi megítélésbeli biztonságot.

Martinkót eddig is azért becsültük, mert sohasem elégedett meg a terméketlen filologizálásnak azzal a — sajnos, eléggé elterjedt — gyakorlatával, hogy az eddigi

szakirodalom eredményeit ismétелgesse, sőt, olyan embernek tartottuk, aki lelkiismeretes filológiai előkészítő aprómunka után addig nem nyúl tollhoz, amíg meg nem találja a témának azt az archimédeszi pontját, amelynél fogva kifordíthatja sarkából a rávonatkozó ismeretek addigi épületét, hogy hasznosítható építőköveit is egy gyökeresen új szempontú koncepcióba illessze be. De az eredetiségnek, az újat mondásnak ez az igénye nem nyújt biztosítékot sem a tévedések, sem a vitathatóság ellen. Ezért az eddig — és örömmel — elmondott maximális elismerések mellett hadd adjak hangot néhány fenntartásomnak is.

Csaknem teljesen egyetértek — még részleteiben is — Vörösmarty, Madách és Kemény tárgyú tanulmányaival. A „földi menny” motívumelemzésének egyes részleteit Vörösmarty létértelmezése bipolaritásának illusztrálására kissé erőltetettnek érzem, de az egész koncepciót szintén elfogadom. A Petőfi világirodalmi státusról írott tanulmányai viszont kissé bizonykodónak s aránylag kevésbé meggyőzőnek tűnnek. Kitűnő Szalay-tanulmánya is. Invenciózus és igen sok részletmegállapításában reveláló erejű Csokonai- és Berzsenyi-tanulmányainak lényegi gondolatmenetével viszont nem tudok egyetérteni s ugyanígy vagyok a kötetet záró nagy irodalomtörténetelméleti tanulmányával.

Az adott keretek közt részletekbe menő vitára nem vállalkozhatom s a vitathatónak érzett gondolatmeneteket is megvesztegetően érdekesnek és színvonalasnak tartom. Mégsem tarthatom az utóbbi évtizedek európai művészet- és irodalomtörténeti kutatásainak eredményeivel összeegyeztethetőnek az ő periodizációs sémáját, mely szerint a művészetek és az irodalom története olyan háromfázisú ciklusok spirálisan mindig magasabb szintű visszatérése, melyekben a három fázis a romantikus, a klasszikus és a manierista jelzőkkel jellemezhető. Hogy sok meggondolandó igazság is van ebben a sémában, nem tagadom. De mikor az abszolút történetiség jegyében és igényével végzett kutatások a korábbi korszintéziseket úgyszólván valamennyi művészeti ág történetének tudományaiban erőteljesen megkérdőjelezték s az egyes korokat inkább a speciálisan korhoz kötött irányzatok egymás mellett létező együttesében fogják fel, akkor az egyes fázisok minden őskereső affinitása mellett sem hiszem, hogy a történetiség igényét kielégíthetné egy olyan terminológia, mely minden jelzős szerkezet ellenére bizonyos mértékig elmosná a különbséget például a hellenizmus, a késő római irodalom, a manierizmus, a rokokó és — Martinkó és René Hocke felfogásában — az avantgarde között.

A hagyományos kétpólusú hullámelmélet wölfflini formalista megújítása és Walzelék, Strichék által az irodalomtörténetre való alkalmazása éppúgy a húszas évek hozadéka, mint a ciklikus történet szemlélet spengleri felfrissítése. Így Martinkónak a háromfázisú ciklikussággal javított hullámelméleti elképzelése könnyen visszavezethető az 1920-as évek forrásvidékére, amikor mohó tájékozódásában a legnyomósabb befolyások érhatték. S bizony, ez a forrásvidék nem is olyan megvetendő: máig azt vallom, hogy minden vitathatósága ellenére ez volt az európai (és különösen a német) irodalmi gondolkodás egyik legragyogóbb korszaka. Hogy miben érzem meghaladottnak, arra röviden utaltam. De Martinkó elméleti előfeltevéseinek körén belül maradvá, hadd utaljak néhány inkonzekvenciára. Amikor egykori elméleti bázisát modern érvekkel és szakirodalmi ismeretekkel megújította, nem került el a figyelmét, hogy a húszas évek irodalomtörténetírását döntően befolyásoló wölfflini és dvoráki művészetelmélet az egymással szembeállított stílusorszakokat egyenértékűeknek, összevethetetlen Kunstwollenek kifejeződésének tekintette. Mégis, noha ezt kifejezetten hangsúlyozza ciklusainak három fázisával kapcsolatban, más vonatkozásban az ugyancsak a 20-as évekre, a mesterétől, Horváth Jánostól kapott impulzusokra visszavezethetően az általa vizsgált irodalomtörténeti korszak nagy alakjainak megítélésében eltér a megkívánt történeti objektivitástól. Így lesz neki is ideálja a múlt század középső évtizedeiben a romantikából kibontakozó klasszika, elsősorban Petőfié, s így lesz egy kissé óhatatlanul is igazságtalan például Csokonai iránt. Ő sem döntötte ugyan el teljesen önmagában, hogy Csokonait az előző ciklus klasszikájához sorolja-e (Szauder tanulmányainak hatására) vagy rokokó-manierista fázisához, de

azért inkább ez utóbbira hajlik. Viszont Csokonai évfordulós siratásának visszavisszatérő lamentáló tónusa abból származik, hogy — az ő terminológiájával élve — nem az előző ciklus utolsó fázisához tartozó igények mércéjén méri, hanem az új ciklus első, romantikus, sőt néha második, a romantika személyességét megőrző, egyben művészetét meghaladó klasszikus fázisának igényeit támasztja vele szemben. S ennek a mércének zavaró mozzanatai érződnek a Berzsenyi-tanulmány belső feszültségein is: alig hiszem, hogy az additive szerkesztő és az ihletett költő két véglete, valamint a különböző időpontokban születettnek, egymásnak világérzésben és létértelmezésben ellentmondónak vallott, Martinkó szerint ódai és elégiai versrészsre széttagolható Fohászokodásról mondott ama megállapítása, hogy a különböző időszakban készült költemény „egy romlatlan, meghamisítatlan ihletegész költeménnyé valósulása”, befogható egy dialektikus ellentmondás pólusai közé.

De Martinkónak azok a tanulmányai is, melyek vitathatóak, termékeny szempontokban rendkívül gazdagok. Azok pedig, melyekben ismeretei és jó értelemben vett elfogultságai, vagyis irodalmi eszményei nem zavarják, hanem kölcsönösen segítik egymást, olyan eredményeket hoznak, melyek döntő mértékben hozzájárulhatnak a magyar irodalomtudomány megújulásához; nem véletlen, hogy az elmúlt évtizedek irodalomtörténetírásával sokszor elégedetlen fiatal irodalomtörténészek és az irodalomszakos egyetemi hallgatók körében oly méltán elismert munkássága. (*Szépirodalmi*, 1977.)

CSETRI LAJOS

Györffy György: István király és műve

Államalapító első királyunkat igazságossága, politikai bölcsessége, szervezőképessége történelmünk egyik mindenkor legtiszteltebb személyévé tette. A halálát követő trónviszályok okozta bizonytalan politikai helyzetbe került magyarság szemében István kora már akkor a szilárd, független állami létet jelentette.

Történelmünk folyamán uralkodóink, törvényhozóink sokszor hivatkoztak István királyra, saját intézkedéseiket igazolni véelve. A ránszakadt Habsburg-uralom aztán végleg megfosztotta vagy megfosztani igyekezett a magyarság szemében István királyt és művét annak lényeges vonásaitól, s alakította ki a jámbor szent képét. Tiszteltették áldást osztó jobbkezét, feledtetve, hogy nem csak áldást, de halált is osztott, ha az igazság úgy kívánta. Korábbi történetkutatásunk is részese e kép kialakításának.

Néhány évtizeddel ezelőtt már történetek gyenge kísérletek a hamis kép megváltoztatására. Ezek inkább csak arra szorítkoztak, hogy bírálták a régit, de újat nem adtak helyette, illetve amit adtak épp' oly hamis volt. Időszerű volt tehát az állammá szerveződő X. századi magyar társadalmat, még inkább az alakuló államot és vezetőit — Géza fejedelmet, István királyt és művét — történeti és régészeti források alapján újraértékelni. E nehéz, sokrétű, hatalmas tárgyi tudást igénylő történetészfeladatot végezte el Györffy György az *István király és műve* című korfeldolgozó munka megírásával.

Egyik legnagyobb értékének tartjuk, hogy a X. századi magyar társadalmat szerteágazó történeti valóságában mutatja be. Györffy történeti és régészeti forrásanyag-ismeretének birtokában biztos kézzel rombolta le a „lovasnomád magyar” hamis képét. De éppenúgy szétzúzta azoknak az elfogult történészeknek (mert sajnos vannak) hamis nézeteit, akik a X. századi magyarokban kóborló, rabló hordákat igyekeznek láttatni. A Györffy-adta kép: a X. század elején a Kárpát-medencét meg-